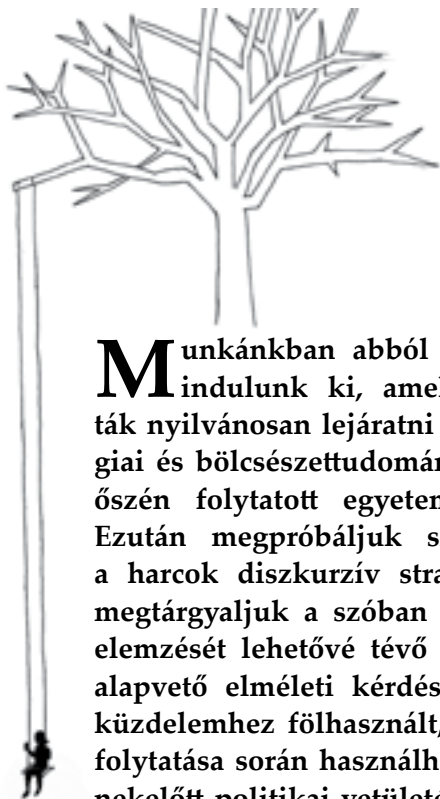

A FÓRUM NEM SZERB SZÓ

Munkánkban abból a nyilatkozatból indulunk ki, amellyel megpróbálták nyilvánosan lejártni a belgrádi filológiai és bölcsészettudományi karokon 2011 őszén folytatott egyetemi küzdelmeket. Ezután megpróbáljuk szemügyre venni a harcok diszkurzív stratégiáit. Egyrészt megtárgyaljuk a szóban forgó jelenségek elemzését lehetővé tévő nyelvhez tartozó alapvető elméleti kérdéseket, másrészt a küzdelemhez fölhasznált, illetve a harcok folytatása során használható nyelv mindenekelőtt politikai vetületét vesszük górcső alá. Elmélkedésünk bevezető szakaszában annak a kontextusnak az esetleges diagnózisait kíséreljük meg föltárni, amelyben az egyetemista küzdelmek kezdetüket vették. A dolgozat további részében azokat a különféle modelleket tárgyaljuk, amelyeket az egyetemfoglalás és a fórum, azaz a közvetlen demokratikus döntéshozatal gyakorlatának elemzése közben használnak, valamint áttekintjük e gyakorlat diákmozgalmaiban betöltött szerepét. Végül rátérünk munkánk alapkérdésére: milyen terminológiával, milyen jellegű beavatkozással viszonyulhatunk a szerkezetét tekintve képviseleti jellegű nyilvánosságához? – lévén, hogy a mi gyakorlatunk bázisdemokratikus természetű. A kérdést három szemszögből

közelítjük meg, amelyeket hozzávetőlegesen logikai, filozófiai és politikai szempontoknak nevezhetünk.¹

Induljunk ki a belgrádi egyetemfoglalások őszén történt dolgok egyik különös részletéből. Sőt, mondhatnók, az egyetemfoglalások utáni részletből, hisz a szóban forgó történet ideje már az egyetemfoglalások befejeződése utáni második, harmadik napra tehető. Tudniillik, amikor a Belgrádi Egyetem bölcsészkarán, illetve a filológiai karon immár körülbelül két hete tartott az egyetemfoglalás, az interneten egy egyetemfoglalás-ellenes tiltakozás előkészítése vette kezdetét, amit a hallgatói parlament tagjai közül kikerülő, „hivatalos és legitim” képviselők szerveztek, akiknek a célja nyilvánvalóan a blokád megszüntetése – hogy azt ne mondjuk, a *deblokád* volt. Az egyetem és a hallgatói parlament vezetősége által két héten keresztül folytatott, a blokád megszakítását célzó, rendkívül szerencsétlen, komikus és teljes mértékben sikertelen manőverek után (ez többek között olyasmit foglalt magában, mint hogy egyes emeleteken lekapcsolták az áramot, egészen odáig, hogy az egyetem óráit rejtélyes módon fél órával korábbra állították vissza), az említett intézmények kétségbeejtő lépésre szánták el magukat: összehívták mindazokat a hallgatókat, akik elviekben ellenezték az egyetemfoglalást, hogy tüntessenek a kollégáik, azaz az egyetemfoglalásban részt vevő társaik ellen. Az előkészületeikkel párhuzamosan az egyetemfoglalásban részt vevő diákok is megpróbálták válaszolni a tiltakozásra. Hogy mi történt volna, ha a blokád a lezajlott tiltakozás pillanatában még fennáll, nem tudhatjuk meg, mivel a tüntetés előtt két nappal, egyéb okokból kifolyólag, a Bölcsészkar diákfóruma úgy döntött, hogy megszünteti a blokádot. A hallgatók képviselői viszont azután is a tüntetés megtartása mellett döntöttek, hogy a diákfórum már elhatározta az egyetemfoglalás felfüggesztését – az okát va-

¹ Ez az írás elsősorban „Az ellenállás dinamikája: a szubjektum a forradalom mögött” című tanácskozássra készült, amit 2012. május 5–6-án tartottak Zágrábban, a Filozófiai Hallgatók Szövetsége (Udruženje Studenata Filozofije; usf Zagreb) szervezésében. A szövegben, eredeti jellegzetességeinek megőrzése érdekében, nem változtattunk.

lószerűleg csak egy pszichoanalitikus magyarázhatná el megfelelően, de ebbe most nem mennék bele. Megállhatunk egy pillanatra a következő tény mellett: egy teljesen abszurd helyzetről volt szó – nevezetesen, a hallgatók szerveztek tiltakozást a hallgatói blokádnak ellen. Amennyiben megegyezünk abban, hogy a blokádnak szó itt a tiltakozás egy formájaként értelmezhető, a helyzet abszurditása fölöttébb nyilvánvalóvá válik: tiltakozás elleni tiltakozás készült, vagy, ahogy azt egy régi, de még el nem felejtett nyelven mondják erre mifelénk, *kontramiting!*² A „blokáderi” – ahogyan időközben elnevezték az egyetemfoglalókat, és ahogyan továbbra is nevezik őket – alapkérdése a következő volt: hogyan reagáljunk erre a tiltakozásra? Harmadik tüntetéssel? Fontos ugyanakkor emlékeztetnünk rá, hogy ekkor már nem volt zárlat az egyetemen. A kérdés tehát úgy hangzott: miként válaszoljunk egy immár befejezett tiltakozás ellen szervezett tiltakozásra? Az egyetemfoglalók „forradalmi természetére” való tekintettel a válasz hamarjában nyilvánvalóvá vált: csatlakozunk a tiltakozáshoz. Előtte azonban tájékozódni kellett azokról az okokról, amelyek miatt a hallgatói parlament egyáltalán ilyen érdekes lépés mellett döntött.

Az alábbiakban összefoglalunk néhányat ezek közül:

– Az egyetemfoglalásban részt vevő hallgatók erőszakos emberek, a blokádnak pedig egy erőszakos tett! Olyan alapvető jogainkat sértik, mint a mozgásszabadság, mivel az egyetemfoglalás alatt tilos a tantermekbe lépni (habár a lift használatával még ezt is meg lehetett tenni)...

– Az egyetemfoglalásban részt vevő hallgatók lusták és munkakerülők! Miközben „forradalmasdit játszanak” és kielégítik a gyerekes vágyaikat, megakadályoznak bennünket a tanulás és az előadáslátogatás alapvető, törvényes és legitim jogának gyakorlásában – mindezt pedig a mi kárunkra, az igazi egyetemisták kárára teszik!

– Az egyetemfoglalásban részt vevő hall-

² Az angol *countermeeting*-ből: gyűlésre, összejövetelre válaszul létrehívott másik gyűlés. (A szerk. megj.)

gatók egyáltalán nem is egyetemisták, ők vagy másik egyetemek hallgatói – ez annyit tesz: nem olyanok, mint mi –, vagy anarchisták, illetve, ami még ennél is rosszabb, marxisták! (Itt máris az uralkodó ideológia hatásainak kitűnő példái érhetőek tetten: a tömbbe szerveződött egyetemisták individualizációja, összeesküvőkként történő beállítása, illetve fölosztásuk „magunkfajtára” és „magukfajtára”.)

– Egyáltalában, mi célból tüntetnek ők, mikor a mi legitim képviselőink, vagyis az egyetemi parlament képviselői már egy hónapja megbeszéléseket folytatnak a minisztériummal és megpróbálják a követelményeinket legitim és békés módon elrendezni – tárgyalásokkal? És egyáltalán, mit is jelent nekik ez a fórum? Még csak nem is szerb szó!

Tehát a tájékozódást követően az egyetemfoglalásban részt vevő hallgatók végre megértették, miről is van szó, s úgy döntöttek, ahogy az már föntebb elhangzott: csatlakoznak a blokádnak elleni tüntetéshez, és transzparensen elkészítésével járulnak hozzá a megmozduláshoz. A tiltakozás a végén a következőképp nézett ki: körülbelül száz hallgató gyűlt össze a Bölcsészkar előtt, egytől egyig mindegyikük a nyitott indexét tartotta a magasba, hogy a nyilvánosság jól láthassa, ugyebár, a blokádos diákokkal szemben, ők igenis egyetemi hallgatók, keresztnévük és vezetéknevük van, ahogyan azt akkor Branko Kovačević³ rektor úr hangsúlyozta – illetve, hogy a legitim képviselőiket támogatják. A legitim képviselők pedig, mint valami abszurd drámában, a fejük fölött hadonásztak a megafonjaikkal, értelmetlen frázisokat kia-

³ Branko Kovačević, a Belgrádi Egyetem rektora, a diákfórum egyik tagjával való televíziós beszélgetése közben* első hallásra hihetetlen kijelentést tett: „A hallgatónak van keresztnév, és vezetékneve, a szerbek pedig nem olyan nép, amelyik a népiirtásra hajlamos.” Annak ellenére, hogy ez a mondat időközben, teljes komolytalanságával és értelmetlenségével, az illetékes szervek egyetemfoglalásra adott reakciójának jelképévé vált, hozzáfűzhetjük, hogy a rektor ezzel az állításával fején találta a szöveget. A személyes felelősség fogalmára hivatkozva, ami a hágai Nemzetközi Bíróság liberális retorikájában a kollektív felelősséget hivatott fölvaltani a balkáni térségben elkövetett háborús bűnök vonatkozásában, a rektor úr világosan beazonosította az egyetemi harcok specifikus módját, ami az összes fajtajú individualizáció és reprezentáció iránti ellenállást magában foglalja. (*Jugoslav Pantelić „Između dve vatre” – *Két tűz között* – című műsora, B92, 2011. november 10.)

báltak és sértő mondatokkal bántalmazták az egyetemfoglalókat. Ám vajh mi végre tették ezt, ha egyszer az egyetemfoglalók is itt voltak, hogy őket támogassák? Sőt készültünk is, különböző transzparenszeket hoztunk magunkkal, hogy azzal támogassuk az „ügyüket”. A transzparenszeken pedig, a tüntetés szellemében, a következők álltak: „Többet akarunk fizetni! – Fel, fel, fel a tandíj összegével! – A tudás igenis árucikk!”; „A hallgató vásárló!”; „A rektor nem rektum!”;⁴ és végül: „A fórum nem szerb szó!”

A néhány újságírónak, aki eljött és végigkövette a hatalmas százfős tüntetést, semmi sem volt világos, az egyetemista parlament képviselői pedig idegesen méregettek bennünket, és azzal próbáltak válaszolni nekünk, hogy egyszerre többen is beszéltek a megafonjaikba, így persze semmit nem lehetett érteni, sőt nagyon vicces helyzet állt elő, amikor néhány, a tüntetők ellen tüntető egyetemista spontán elkezdte kiabálni azokat a jelmondatokat, amiket az egyetemfoglalók írtak ki – ők persze ezt nem tudhatták.

S most visszakanyarodhatunk a mába, a jelen pillanatba – 2012 májusába, Zágrábba: fél éves időbeli – és nem kevésbé fontos térbeli – távolságban azt kell mondanunk, be kell vallani egy tény fölmerülését, ami fájó nyilvánvalóságával kristályosodik ki mindannyiunk számára. Ma, tudniillik, mindenféle kétség nélkül állíthatjuk, hogy a belgrádi egyetemfoglalás óta máig nem jelent meg egyetlen hang sem, amelyik igazán artikulálni tudta volna az egyetemisták problémáit – még az őszi eseményeknek a teljesség igényével bíró elemzése sem.⁵ Ezt nyilván különleges joggal állapíthatjuk meg itt, Zágrábban, tekintettel arra, hogy mi magunk is itt próbálunk beszélni arról, amiről Belgrádban hallgatnak. Időnként természetesen írnak, sőt viszonylag gyakran beszélnek is erről a „diáköszről”, egyrészt dicsérő hangnemben, mondván, „visszafordíthatatlan előrelépés történt”, másrészt becsmérően, egy „beképzelt egyetemista kör” rosszul megszer-

vezett megmozdulásaként tüntetve föl azt, harmadsorban pedig tartózkodóan és határozatlanul. Hogy azokról már ne is beszéljünk, akik ellenezték a megmozdulást, mint például az egyetemi parlament, amelynek képviselői azt hiszik, ők tudják a legjobban, mi is történt pontosan – miközben teljesen világos, hogy soha be nem ismert, az eseményeket megelőző időszakban tanúsított gyengeségükről, illetve az elszenvedett vereségük súlyáról van szó, ami jelenleg is tetten érhető, amikor saját soraikat rendezik és új tagokat toboroznak. Másrészt, van néhány „forradalmi szervezet”, amelyeknek ugyan nem feledhetjük el a blokádhöz nyújtott óriási hozzájárulásukat, mégsem resteltek, hogy az annak idején elfogadott bázisdemokratikus anonimitásukat seperc alatt lecseréljék az egyetemfoglalás igazi kezdeményezőiről szóló kíméletlen tulajdonjogi vitára, mindezt ráadásul a határozatlan emberek saját soraikba való toborzásának szándékával toldották meg. Tán csupán nem eléggé átgondolt és túlságosan is gyors válaszként a hallgatói parlament előbb említett akcióira. Na, de mindennek csak rövid ideig hihettünk, s mindez csupán elodázta a komolyabb, artikuláltabb elemzés hiányával kapcsolatos benyomásunkat – már ami azt illeti, amit az ősszel Belgrádban éltünk át. Mi itt nem törekszünk arra, hogy akár csak kicsit pótoljuk ezt a hiányt – fölöttébb naiv igyekezet volna, ahogy ezt később meg is mutatjuk. A fejtegetéseinket nyitó részlet fölemlítése révén szeretnénk kapcsolatba hozni az elemzések és artikulációk kellemetlen hiátusát és a teljes némaságot azzal a komikus lármával, ami sok mindent elárulhat erről a hiányról. Annak ellenére, hogy akár úgy tűnhet, túl sok önmegtartóztatást vállal, ahelyett, hogy esetleg hidakat építene, vagy megkeresné azokat a visszamenőleg fölmerült akadályokat, amelyeket át kellene hidalnia, azt a célt tűztük magunk elé, hogy a tapasztalati elemzés – és az artikulációhiány fölbukkasásának és fönnyaradásának – feltételét az öntudatlanul meghozott terminológiai választásokban, vagy épp elmulasztásuk körülményeinek föltárásában találjuk meg. (Ilyen választás volt például a „fórum” szó – amit mi Szerbiában

4 Végbél. (A szerkesztő.)

5 A helyzet a mai napig – 2012 decemberéig – teljességgel változatlan, pontosan ugyanolyan, mint az év májusában, amikor ez a szöveg megszületett.

„plénium”-ként használtunk, s megannyi vita forgott akörül, hogy az nem is szerb szó...) Magyarán, a föltételezéseink szerint, folyamatos és reciprok értékű viszony áll fönn a blokád folyamán fölmerült terminológiai választások és az elemzés, illetve az artikuláció hiánya között, ez az állapot pedig ma is fennáll. Ez a tézis önmagában, főként a filozófus fölnek, banálisan, majdhogynem tautológiaszerűen hangozhat, a tézis igazolása, azaz a valóban létező támaszpontok föl kutatása ugyanakkor – és ezt a filozófusok hajlamosak elfelejteni – véleményünk szerint éppen a szóban forgó analízishiany pótlásának kezdetét jelentené.

Vessük föl az elemzésünk három alaptengelyét, melyeket ideiglenesen filozófiai, politikai és logikai tengelyeknek nevezhetünk, s ezekből kiindulva meghatározhatunk bizonyos distinkciókat és koordinátákat. A logikai analízis célkitűzése azon objektív formák bemutatása, amelyekhez a különböző terminológiai választások vezetnek. A filozófiai elemzés célja, hogy figyelembe vegye azt a szubjektív racionalitást, amellyel a szubjektum megpróbálja megérteni az általa használt terminus szerepét. A politikai analízisnek pedig meg kell határoznia a használatba vett terminusok valós politikai hatását azokban a sajtószerű szöveggörnyezetekben, amelyekben használják azokat. Mindezeket teljesen ideiglenesen kell értelmeznünk.

Ahelyett, hogy az elején kezdenénk, a végéről, a jéghegy csúcsáról indulunk el. Tehát, ahelyett, hogy mi magunk kezdenénk el, létrejöttük sorrendjét figyelembe véve, a terminológiai döntések történetének leírását, engedjük át a dolgok értelmezését a szerbiai nyilvánosságnak. Ennek ellenére mégsem elegendő, ha random választunk ki valamit a reakciók sokféleségéből; valami speciálisan belgrádít kell kiemelnünk, olyasmit, ami a polgári engedetlenség és az emancipatorikus szándékot magában foglaló hagyomány örökösének vallja magát. A volt egyetemistáról és a volt forradalmárról van szó ugyanis – ezt pedig Belgrádban *ex-otporos*nak nevezik.⁶ Az egyetemfoglalás után megtartott számos

⁶ *Otpornak*, azaz *Ellenállásnak* nevezték a Milošević-rendszer ifjúsági ellenzéki mozgalmát. (A ford. megj.)

tribün egyikén, amelyik a felsőoktatás problémáiról hivatott szólni, a tribün résztvevője, miután úgy mutatta be magát, mint aki az elsők között csatlakozott a kilencvenes évek *Otpor*-mozgalmához, előadta az ősszel lezajlott egyetemi blokád szervezésével és vezetésével kapcsolatos kifogásait. Olyan személyként, aki a kisszámú, Szerbiában máig megkérdőjelezhetetlen esemény képviselőjében szólalt fel, nevezetesen a 2000. október 5-i forradalom és az azt megelőző évtizedes diktatúra elleni harc nevében – ez az ember a kétségbevonhatatlan tekintély pozíciójából szólalt föl. Nyilvánvalóan a saját sikeres harcának módozataira és az azokból fakadó tapasztalataira alapozta a gondolatait, amelyek mentén szerinte le kellene folytatni az ilyen harcot, és a következőket mondotta:

1. „Először is, a média szempontjából teljesen láthatatlanok voltatok! Ilyen dolgok esetén ez megengedhetetlen. A mi időnkben, a kilencvenes években, amikor a médiasötétség hatványozottan nagyobb volt, amikor az országban még mindig nem volt szabad sajtó, és amikor közvetlenül léptünk föl egy totalitárius rendszer ellen, mégis elegendő figyelemmel követett bennünket a média, mégiscsak tudtunk találni más utakat rá, mégis sikerült elmondanunk az igazságunkat másoknak is!”

2. „Én még mindig nem értem teljesen, mi ellen tiltakoztatok itt? A követeléseitek nem voltak eléggé világosak és differenciáltak, ami kapcsolatban áll az előző problémával is. Nem artikuláltatok eléggé, amit követeltek – amint látjátok, még nekünk sem sikerült, nekünk, akik jó szándékkal voltunk ott, teljesen megérteni benneteket”.

3. „Egyébként is, a harcok célját leszűkítették néhány specifikus, kizárólag az egyetemistákra vonatkozó követelésre. Nem láttatok át tágabban a dolgok állását.”

A mi diagnosztánk, sikeres és tapasztalt tüntetőként, természetesen egyből megadta a blokád betegségének kórtanát: mindennek az egyetemfoglalók szervezőképtelensége volt az oka, s eközben, ugyancsak természetesen, ennek semmi köze a tüntetők elenyésző létszámához – hát, könyörgöm, az *Otpor*

a kezdetekkor öt embert számolt, és mindannyian tudjuk, hogy később mit ért el!

Ebben az írásban nem megyünk bele a kilencvenes évekbeli tüntetések demitologizálásának egyébként nagyon jelentős témájába, hanem arra törekszünk, hogy megláthassuk azt, ami nem olyan magától értetődő ebben a látszólag *straight forward* kritikában. Filozófiai elmélkedésről van tehát szó.

Mindenekelőtt annak a lehetőségét kell megvizsgálunk, hogy párhuzamot lehet-e vonni a kilencvenes évek tüntetési és a tavaly ősszel történtek között. Tudniillik, már a két jelenség összehasonlításában közös nevezőként álló „tiltakozás” szó is problematikus. A „tiltakozás” a kilencvenes évek nyelvezetében az összes olyan szélsőséges helyzetre utal, amelyben megkérdőjelezzik a megkérdőjelezhetetlennek beállított rezsim létjogosultságát. A hatalmon lévő párttömrülés biztos kétharmaddal megnyeri a választásokat, s az utcára vonulást, vagyis a tiltakozást, külföldi pénzből fizetett árulásnak nyilvánítja, és tankokat, vízágyúkat meg hihetetlen mennyiségű könnygázt vet be. De történik-e bármi hasonló ma? A neoliberais imagináriumban mindez távoli és sötét múltként jelenik meg, a „tiltakozás” szó pedig a polgári szubjektum legdicséretesebb és legfontosabb erényének számít. A társadalmi önkritika mindig jól jön – sőt kívánatos. A szerbiai esetben ezt a benyomást a kilencvenes évek tüntetési és a mai hatalom közötti folytonosság is megerősíti, és itt arról a hatalomról van szó, amelyik éppen az említett tüntetéseknek köszönhetően foglalta el a helyét, arról, amelyeknek a szubjektumai vagyunk. Az elmondottak nagyon is a valóságra vonatkoznak, többek között azoknak a már rituálissá vált diáktüntetéseknek az ismétlődésére, amelyeket az elmúlt tíz év folyamán rendszeresen megtartottak, a már ismert folyamattal – a szerb kormány épületéig tartó séta – és a még jobban ismert kimenetellel (semmi sem változik, marad a régi feltétel).⁷ És a végén föllevenítjük annak a tényét is, hogy a tüntetéseken részt vevő

⁷ Vö. „Semmi nem változik, minden úgy marad” – Alvin és a mókusok (A szerkesztő megjegyzése.)

egyetemisták számával párhuzamosan évről évre nőtt a tüntetések, ezzel pedig a bolognai reformok sikertelensége is, miközben a felsőoktatás által kiszabott piaci költségek egyre rigorózusabbak lettek – ezért leszögezhetjük, hogy a „tiltakozás” szó mögött rejlő jelenség tulajdonképpen meghatározó tényezője nem a politikai hatékonyság, mivel ilyesmi jóformán nem is létezett, hanem a liberális társadalmak rendszerkövetelménye, miszerint a tüntetés létezzék. Ezáltal nyilvánvalóvá válik, hogy mennyire példátlan a blokádrol a tüntetés itt említett értelmében beszélni, hisz az egyetemfogalás valójában megszegi a tiltakozás előre megadott formáját, és túllép azon, hogy pusztán kinyilvánítsa a polgári engedetlenséget.

Mégis, ezt a szót kell használnunk, hiszen végső soron maguk az egyetemisták gondolták úgy – az előttük tíz évvel korábban küzdő egyetemistákkal együtt –, hogy az, amit csinálnak, tüntetésnek nevezhető, s hogy a tüntetés – megfelelő eszközként – elvezeti őket a meghatározott célhoz. A klasszikus instrumentális racionalitás, tehát az eszköz és a cél közötti különbségtétel, mindkét tábor harcával kapcsolatban nagy fontossággal bírt. De mire vonatkozott az „eszköz” és a „cél” fogalma az Otpor esetében? Arról volt szó, hogy az európai integrációk fölvilágosult útjára térjenek, amit a teljhatalmú rezsim meggátolt. Ezért a végső cél mindenféleképpen ismert volt, voltaképp alig néhány száz kilométerrel odébb már meg is valósították, például a környező országokban. Másrészt pedig az eszközök úgyszintén ismertek voltak. Hogy ez is érthető legyen, elég megemlítenünk Ceaușescu ügyét és a hasonló totalitarizmusellenes kampányokat, amelyek azokban az évtizedekben jelentek meg Kelet-Európa országaiban. Ám eközben semmi esetre sem tudunk a múlt ősszel történetekhez hasonló példát fölhozni. Az utóbbi első sorban több sajátlagos szociális követelménnyel állt kapcsolatban, amelyeknek semmi köze nem volt az éppen főnálló szerbiai politikai irányzatokhoz. Mindeközben pedig különös érdeklődéssel tölthet el bennünket a klasszikus machiavellisztikus fordulat megjelenése,

ami az Otpor instrumentális racionalitása során játszódott le: beköszöntével a cél egy bizonyos eszköz használatának igazolási eszközzé válik. Minden kétséget elvetve kimondhatjuk, hogy az Otpor céljai a szerb hatalom önlegitimációját illetően ma is időszerűek, ami annyit tesz, hogy ami az Otpor céljaként volt jelen, az olyan eszközzé válik, ami a mai szerb hatalom eszközeinek igazolását szolgálja. Ezáltal az Otpor instrumentális racionalitása és a terminológiai meghatározások előkészítik a terepet az Otpor kifordítása számára.⁸ Tehát, hogy megismételjük: az, ami az Otpor célját szolgálta, az új hatalom eszközeinek használatát igazoló eszközzé vált – a hatalom lépéseit ma is az Európai Unióba való csatlakozás, a külföldi befektetők ide vonzása, a demokratizálás és a társadalom civilizálása stb. igazolja. A szerb hatalom a saját politikáját a mai napig a kilencvenes évek kísérteteinek megsemmisítése, ismétlődő meggyilkolásuk gondolata körül alakítja ki, aminek az anyagi formáját az otporosok semmisítették meg.

Bizonyos szögből úgy tűnhet, az instrumentális racionalitás átalakulásának egyik válfaja játszódik le a tavaly ősszel tüntető egyetemistáknál is. Mi ellenben úgy látjuk, hogy itt teljesen másról van szó. Az egyetemisták kezdeti meggyőződésesei valamifajta célt, azaz a követelményeik teljesítését föltételezték, s emellett biztosak lehetünk benne, hogy a diákfórumozók a blokádjukat úgy élték meg, mint pusztán annak radikálisabb és intenzívebb alakját, amit addig is csináltak, illetve mint az utolsó rendelkezésükre álló eszközt – miután az összes többi már elhasználódott. Tehát egy pillanatig sem volt szó arról, amit a háttérben összeesküvést sejtető kritika bizonyítani szeretett volna, miszerint valaki arra ösztönzi a hallgatókat, hogy terjesszék ki az említett követeléseiket, csupán azért, hogy igazolják a mindenféle egyetemi rend megszüntetésére irányuló szándékukat. Egészen világos, hogy nem ilyen „machiavellista” cselről volt szó. Mondhatnók, a blokádnál által tanúsított

őszinteség már-már a teljes áttetszőség határát súrolta. Voltaképpen arról van szó, hogy maga ez a dolog, azaz maga a gyakorlat, amit a hallgatók eleinte csupán eszközként fogtak föl, az adott pillanatban elkezdte megváltoztatni a saját meggyőződésüket is. Abban a pillanatban, amikor a hallgatók azokban a kiürített helyiségekben találták magukat, amelyekben tegnap még többé-kevésbé előre meghatározott úton sétáltak a bejárattól a termékig és vissza, fölmerült a kérdés, hogy ezeket a tereket hogyan lehetséges megtölteni. Tehát a hallgatók spontán módon azok helyébe kerültek, akik a terek fölhasználtságát hivatottak megtervezni. Nem csak arról volt szó, hogy meg kell találni a befelé vezető pontok lezárásának leghatékonyabb módját. Hanem arról, hogy a döntéshozó helyzetébe kerülve fölmerül a kérdés: mi mindent lehet így véghezvinni, ebből következően pedig mi mindent kellene a harc céljává tenni. Így mindaz, amit a hallgatók először a céljuk elérését szolgáló utolsó eszközként fogtak föl, voltaképp forradalmasítani kezdte a célt, és egyben több is lett magánál a célnél, több merő formánál, amit bármilyen tartalommal ki lehet tölteni. Ha az egyetemfoglalás utolsó napjaira tekintünk, megfigyelhetjük, hogy a történet miként változtatja meg a módot, ahogy a hallgatók a saját harcukat értelmezik. Rá kell ugyanakkor mutatni arra a tényre is, hogy mindez mégsem hozott jelentős változást azokban a terminológiai döntésekben, amelyekre a harcokat alapozták: ezután is ugyanannak a követeléslistának a segítségével fogalmazták meg a célokat, a hallgatói fórum továbbra is csak azt szolgálta, hogy a blokádnál, mint a harc eszköze, fönnmaradhasson és irányítani lehessen – semmi mást. E hanyatlás, a saját valóságunktól való eltávolodás jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni.

Nem nehéz észrevenni, hogy az új szavak hiánya, amelyekre akkor annyira szükségünk lett volna, a némasághoz és az elemzés hiányához vezetett, ahhoz a hiányhoz, amiről a szöveg elején már szó esett. A képzelenség, hogy olyan szavakra találjunk, amelyekkel meg lehetne fogalmazni a diák-

⁸ Lásd még Max Horkheimer–Theodor W. Adorno: Az eszme átváltoztatása uralommá. In uók: *A felvilágosodás dialektikája. Filozófiai főredek. Feljegyzések és vázlatok.* Gondolat–Atlantisz, Budapest, 1990. 247. o. (A szerk.)

mozgalmak *mint politikai gyakorlatok* specifikus mibenlétét, tovább maradt fent, mint annak a lehetetlensége, hogy megtaláljuk a megfelelő szavakat, amelyekkel később elemezni tudnánk a történeteket. Ennek ellenére szemügyre kell vennünk a blokád ideje alatt kifejlődött központi terminológiai irányvonalak egyikét, mégpedig azt, amelyiket az egyetemfoglalásban részt vevő személyek mindmáig a legfontosabb elemként értelmeznek, amikor említésre kerül. Egy meghatározott politikai irányvonalról van szó, s így egyben elemzésünk politikai tengelyéről is. Tudniillik mind ma, mind a foglalás ideje alatt, csaknem saját politikai igazhitőségük biztosítékaként, különféle „fasiszta” szervezetek támadásairól számoltak be a hallgatók. Mi itt semmiképpen sem próbáljuk meg elvitatni a támadások jelentőségét, az azokra való hivatkozás módját azonban mindenképp problematizálnánk. Egy olyan közegben, mint a mai szerb társadalom, a fasiszmus és az antifasiszmus továbbra is óriási szerepet tölt be. A két szó közül akármelyik bárminemű említése fölkelti a nyilvánosság figyelmét. Anélkül, hogy letagadnánk, hogy a támadások nyomán a sajtó és a nyilvánosság – azt megelőzően gyengébb – figyelme az egyetemfoglalásokra terelődött, szándékunk szerint a támadások politikai fölhasználhatóságának jellegére kívánunk rámutatni, ami, újfent, csakis amiatt vált lehetségessé, hogy a terminológiai választásokat spontán, mélyebb átgondolás és elemzés nélkül hozták meg. Arról van szó, hogy mikor az egyetemisták megpróbálták beszélni ezekről a támadásokról, nagy jelentőséget kezdtek tulajdonítani nekik, ez pedig magával vonta a hatalmon lévő kormány és az uralkodó eszmék terminológiájának elfogadását. Az egyetemfoglaló hallgatói közösség tehát elkezdte – s továbbra is így tesz – arra használni ezeket a támadásokat, hogy rámutasson a diákmozgalmak antifasiszta jellegére, ami szerintük eleve az egyetemfoglalás sajátja. Eszerint épp ezek a támadások bizonyítják, hogy a társadalomban uralkodó értékek (noha nem föltétlenül maga a társadalom) legnagyobb ellenségei, az „újfasiszták”, a foglalásban és

annak résztvevőiben az ellenségüket ismerték föl, s ezért vitték véghez ezeket a támadásokat. Teljesen világos, milyen stratégiát működtettek a blokád résztvevői, amikor arról volt szó, hogy a mozgalmuk végre magára vonja a médianyilvánosság figyelmét: az egyetemista mozgalom a társadalom uralkodó értékrendszerének részét képező antifasiszmussal azonosította önmagát. Ha első látásra úgy tűnik is, hogy az antifasiszmussal való azonosulás önmagában nem jelent gondot, sőt olyannyira nem, hogy magától értetődőnek tekinthetnénk, mégis az a véleményünk, hogy a legjobb esetben is bizonyos hiányosságokkal bír, végső soron pedig komoly következményekkel jár. Először is, már eleve az antifasiszta pozíció elfogadásának dinamikája is problematikus volt. Úgy tűnt, hogy miután a hallgatók a „fasisztákkal” kapcsolatos problémáik nyomán lehetőséget kaptak a nyilvánosságban mozgalmuk artikulálására, úgy döntöttek, teljes identitásukat az antifasiszmusra vezetik vissza. Ez akkor vált különösen láthatóvá, amikor a blokád befejeződött. Másrészt a dolgok ilyen fejlődésében könnyen fölismerhetjük az állandóan jelen lévő baloldali stratégiák reflektálatlan összekapcsolását bizonyos jelölőkkel, csakis abból kiindulva, hogy azok jelen vannak a nyilvánosságban, és pozitív előjelet viselnek magukon. Ehelyett kezdetnek jó lenne bevallani, hogy ezek a jelölők, legalábbis olykor, a használatukkal kapcsolatos túlságosan is merev szabályok elfogadását foglalják magukban, amelyeken nem lehet változtatni, de amelyek politikailag nagyon károsak lehetnek a baloldal számára. Végezetül tehát arról van szó, hogy az „antifasiszmus” jelölő állandó jelenléte és pozitív értékelése egyáltalán nem utal arra, hogy egykor miként tudta mozgósítani a néptömegeket: immár olyan jelölőről van szó, amit a hatalom és az állam politikája legitimál. Így az egyetemfoglalás, az államapparátust aláásó tett – hiszen a szó szoros értelmében leblokkolja és átveszi a hatalmat egy intézménye felett (például egy az állami egyetemen) – politikailag az antifasiszmussal azonosul, ami ugyanezen állam politikájának egyik jellegzetessége – mint az előbb tárgyalt

tuk. Nem szeretnénk, ha ezt valaki félreértelmezné – mi semmiféleképp nem gondoljuk azt, hogy a blokádnak nem kell kapcsolatban állnia azokkal a jelölőkkel, amelyekkel az antifasizmus azonosítja magát; szó sincs erről, sokkal inkább az a célunk, hogy megmutassuk, hogy az antifasizmusnak nem szabad az egyetlen vagy fő jellegzetességgé válnia, mint ahogyan a foglalás alapvető eszméjévé sem válhat, amivel a nyilvánosság elé lép. Másrészt fölötte vitatható a támadások „fasisztaként” való jellemzése, mivel fönnáll az óriási lehetősége, hogy magát a „fasizmus” szót relativizálják, és olyan címkévé változtatják, amivel az erőszakos viselkedés bármely megnyilvánulását megbélyegezhetik. E helyütt meg kell jegyeznünk azt is, hogy ez ideig bármikor, amikor a forradalmi politika egyetlen megnevezési lehetőségként az antifasizma szóra redukálódott, az egyedüli funkciója a kapitalizmus fönttartása volt.

Az átgondolatlan terminológiai döntéshozatalok, illetve a blokád alatti és utáni elemzés, valamiként a kellő artikuláció hiányának másik eredménye egy másik jelenség fölmerülése volt – nevezetesen az egyetemista lázadás kulturalizációjának a jelensége.

Jusson eszünkbe a kilencvenes évek kísérteének üldözésével kapcsolatos politika, amiről föntebb már szó esett. Ez a politika éppen az antifasizmus oltalma alatt hordozza magában azt a jelentést, hogy a hatalmon lévők szakítanak minden szociális érzékenységgel és az ezekkel kapcsolatos gyakorlattal. Az egyetemfoglalás végeztével az lett a fő célunk, hogy folytassuk a küzdelmet, az alapvető cél tehát a harc kiterjesztése és új emberek megnyerése volt. Mai szemszögből nézve ugyanakkor csupán az ott lévő emberek további szétszóródása következett be. A szétszóródás ama specifikus viselkedési és kommunikációs mód közvetlen következménye, amit a blokádban részt vevő hallgatók egy adott része kialakított. Tudniillik az egyetemfoglalásban és a diákfórumon való részvétel tapasztalata alapján az e tapasztalattal rendelkező emberek sajátos módon kezdtek el viselkedni és kommunikálni egymással, ami teljesen idegen volt azoktól az egyetemistáktól, akiknek nem volt részük ezekben

a tapasztalatokban. Maga a „teremfoglalók” kifejezés is a hallgatók megosztottságára utal, amit éppen ezeknek a hallgatóknak a viselkedése idézett elő. Az vezetett mindehhez, hogy miután közösen részt vettek azokban a történésekben, amelyekben a többi egyetemista nem – például megélték az „újfasiszták” támadását, az egyetem vezetősége által fölbérelt biztonságiak ütlegettek őket stb. –, a „blokádos” hallgatók ezeket a történéseket már készpénznek vették, a terminusokat, amiket használtak, pedig magától értetődő szakszavakként alkalmazták. Miközben nyilvánvaló, hogy ezek a tapasztalatok és terminusok a többi hallgató számára aránylag vagy bizonyos esetekben teljességgel idegenek maradtak. Így jött létre a teljes mozgalom kulturalizációja – a blokádosok nagy részének elkülönülése, valamint az ezekből az emberekből kialakult belső csoport révén, ami a viselkedésük és a kommunikációs módjuk folytán teljesen zárttá vált. Ahelyett, hogy folytatták volna azt a kommunikációs és viselkedési formát, ami a fórum alatt jelen volt – ami magában foglalta azt, hogy mindent, amit mondunk és teszünk, megkérdőjelezheti, megértheti és alátámaszthatja bárki, aki jelen van a fórumon –, a fórum mint forma, illetve a foglalás alatt átélt különös tapasztalatok privatizálására került sor. Különössé vált, és immár csupán néhány beavatott részére volt elérhető. A mozgalom ilyen fajta kulturalizációja, a szabálynak megfelelően, az események mitologizálásával egészült ki. Mindez egyrészt oda vezetett, hogy a foglalókat olyan hallgatókként mutatják be, akik állítólag a tudás pozícióját foglalják el, az objektív tudás birtokosai, amibe mások nincsenek és nem is lehetnek beavatva. Másfelől a foglalásokban részt vevő egyetemistákat kulturális, nem politikai cselekvőként mutatták be. Majdnem mintha egy kisebbségi közösségről volna szó, amely egy sajátos, esetleges múltban való részvételt foglal magában, amiben minden tagja egyformán osztozik, vagy mintha valamiféle rajongótábor forogna szóban, amelynek tagjai egy olyan speciális dolgot szeretnek, amit mások nem.

Az elemzésünk logikai szintjére, azaz a logikai tengelyre lépve át, az eddigiekben föl-

vázolt problematika alapvető mozzanatát a következő ellentmondásos kérdésben lehet összefoglalni: miként reprezentálhatunk valamit, ami szerkezetét tekintve szemben áll a reprezentációval, egy olyan társadalomban, amelyben a reprezentáció, a képviselő a társadalom alapvető szerkezetének része? Úgy gondoljuk, ez a probléma kulcsfontosságú szerepet játszik mindazon jelenségek létrejöttében, amelyekről eddig beszéltünk; s egyben bármiféle teljességre törekvő analízis elkezdéséhez, illetőleg végső soron az esetleges alternatíva artikulációjához is elengedhetetlen. Épp a probléma antinomikus jellege vezetett azokhoz a gondokhoz, amelyekkel a diákmozgalom szembesült és szembesül továbbra is, ameddig következetesen véghez igyekszik vinni mindazt, amit elkezdett. Mintha épp a képviselői, reprezentációs logika jelent volna meg minden olyan helyzetben, ami a képviselői politikai rendszerekben szükségszerűen előadódik: amikor helytelen terminológiai döntéseket hoztunk, függetlenül attól, hogy tudatosan vagy tudatlanul tettük-e azt. Ezt a szöveget azzal zárjuk, hogy fölvázoljuk az említett antinómia négy mozzanatát:

1. Hogyan tiltakozunk a képviselői rendszer *mint olyan* ellen, ha maga a tiltakozás csupán a képviselők megváltoztatására vonatkozik?

2. Hogyan jelenhetsz meg a nyilvánosságban, ha nem akként, hogy azonosulsz a nyilvánosságban már meglévő jelölőkkel és az azokkal kapcsolatos elképzelésekkel?

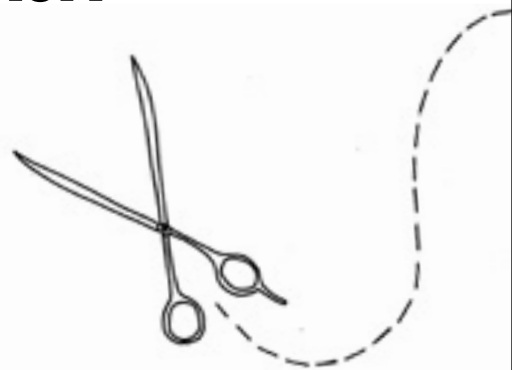
3. Hogyan mutassuk be a küzdelmünket mások számára úgy, hogy ezzel ne tereljük el a figyelmet a küzdelem különleges voltáról, és egyúttal megőrizzük egyetemes mondani valóját is?

4. S végül, miként gondoljuk el küzdelmünk célját, ha a nyilvánosság többi tagjának nem mutatjuk meg, milyen egyetemért harcolunk?

LENKES László fordítása

Darko Drašković

A DIÁK- TÜNTETÉSEK, A REPREZENTÁCIÓ ÉS A RENDŐRSÉG LOGIKÁJA

A tüntető diákok elleni egyik jellegzetes érv szerint a tüntetések nem legitimek, mivel a tüntetők nem a hallgatók legális képviselői. Ehhez az érvehhez kapcsolódik az a gyakran hajtogatott állítás, miszerint az illegális és illegitim kisebbség, saját akaratát átpréselve, erőszakot követ el a hallgatók többségén, akik előadásokat szeretnének hallgatni a tüntetés helyett.

Az említett érveket nyilvánvalóakként tüntetik föl. Éppen emiatt, az ily módon érvelőkkel szemben, szinte reflexszerűen, óvatos álláspontra kellene helyezkednünk. Louis Althusser francia filozófus ugyanis arra tanított bennünket, hogy a nyilvánvalóság, az evidencia valójában alapvetően ideologikus hatást tükröz. Ezzel a tanítással összhangban, egy adott ideológia eszméje valami nyilvánvalóként, sőt, mondhatnánk, teljesen természetesként, normálisként jelenik meg – illetve jeleníti meg magát. És valóban, nem az volna a természetes és a normális, ha a hallgatókat